

Država i tržište su komplementi i međusobno se trebaju nadopunjavati, jer tržište nije savršeno u svom djelovanju već «proizvodi» određene eksternalije odnosno niz nesavršenosti, pa se upravo država javila kao ona koja njegove nesavršenosti ispravlja i korigira. Jedan od temeljnih nedostataka djelovanja tržišta nazire se u ponudi javnih dobara. Kada se radi o privatnim dobrima svaki građanin izražava svoje preferencije kroz količinu dobara koje želi kupiti, kao i raspoloživim novcima kojima kupuje privatna dobra. Država kao «milosrdan diktator» nagađa želje potrošača-građana za javnim dobrima, jer građani ne iskazuju direktno svoje preferencije za javnim dobrima. Kako natjerati zajednicu da otkrije svoje preferencije za javnim dobrima? Za razliku od «privatnih» preferencija, kada se radi o javnim dobrima odluka se donosi političkim procesom odlučivanja. Odluke u javnom sektoru donose se u procesu javnog izbora. Država zapravo treba otkriti sklonosti potrošača za javnim dobrima, odnosno način na koji država odlučuje o svojoj gospodarskoj politici. Javni izbor polazi od pretpostavke da se političari ponašaju tako da povećaju svoje izgleda za svoj reizbor, pa će u skladu s time vjerojatno biti određena i struktura javnih dobara. Tri su temeljna pitanja vezana uz ponudu i proizvodnju javnih dobara: a) otkrivanje preferencija - koja javna dobra društvo potražuje i koliko je spremno platiti za njih; b) političko cjenjkanje - kako se donose odluke o dobrima, koju količinu dobara uključiti u javnu domenu i kako učiniti da svi imaju pristup tim dobrima; c) proizvodnja samih dobara od strane javnih i privatnih izvršitelja.

Država danas pruža mnogobrojna dobra. Neka su javna dobra čista (npr. pravni sustav), a neka su nečista (npr. obrazovanje). No, činjenica jest da kako su se države razvijale i kako su ljudi postajali imućniji, njihove preferencije su postajale složenije, odnosno željeli su bolju kvalitetu i širi spektar javnih dobara, pa tako žele čišći zrak, bolju zdravstvenu skrb, zdraviji način života, žele bolje obrazovanje, sigurnije ceste. Ali ta dobra žele uz što je moguće niže troškove, drugim riječima za određeno javno dobro, žele platiti što je moguće manje poreza. Iako uvijek tvrde da su spremni platiti više poreza za određeno javno dobro, na kraju uvijek glasaju, za svakog koji im obećava smanjenje poreza.

No, je li država uvijek nudila javna dobra kao danas? Mnoga javna dobra koje države danas osiguravaju nisu se nekada pružala. Tijekom vremena funkcije države su se promijenile kao i dobra koje ona pruža. Prije modernih današnjih država, države su «proizvodile» samo nekoliko javnih dobara, a njihov je primarni cilj bio ponajprije nacionalna sigurnost. Često je količina i kvaliteta pruženih javnih dobara varirala i ovisila prvenstveno o ekonomskoj situaciji ili o odnosima između gospodara i zakupca. Vrlo često su u razdoblju između 13. i 17. stoljeća izbijale razne bolesti, epidemije, razdoblja oskudice (gladi) pa su se u skladu s time javljale inicijative o (dodatnoj) ponudi javnih dobara. Razvitak kapitalizma dao je novi zamah nastanku moderne države, a time i ponude javnih dobara. Industrijska revolucija krajem 18. stoljeća, nagli rast populacije, urbanizacija u 19. stoljeću postaju svojevrsan preskupi teret za crkvene institucije i određeni krug privatnih kapitalista, pa država na sebe preuzima ponudu novih javnih dobara. Tijekom 20. stoljeća dolazi do velikog proboja i širenja palete javnih dobara u koju su uključeni izgradnja infrastrukture, zdravstvo, obrazovanje, socijalna skrb, stanovanje, prijevoz i dr. Kako su se države razvijale i njihovi građani postajali bogatiji, njihove preferencije za javnim dobrima postajale su sve složenije. Svakako, pružanje javnih dobara nije se automatski odvijalo, već je na širenje ponude javnih dobara utjecao čitav niz borbi reformista, političkih pokreta, i raznih stručnjaka.

Međutim, u današnjim globalizacijskim uvjetima življenja i stvaranja, pitanje ponude javnih dobara mora biti preispitano i revidirano. Države su sve više suočene sa manjkom novca-sredstava u proračunu, mnogobrojnim trendovima u vidu demografskih promjena, starenja stanovništva, povećanog broja nezaposlenih, opadanja poreznih prihoda poradi porezne konkurencije i dr. pa se sve više zagovara privatizacija u javnom sektoru. Dodatno pitanje u današnje vrijeme jest i pitanje ponude «globalnih» javnih dobara. Kada aktivisti za zaštitu okoliša pozivaju na smanjenje pritiska onečišćenja atmosfere, oni traže da se napravi socijalni izbor o iskorištavanju globalnog javnog dobra – atmosfere. Kada se poljoprivrednici bune protiv nepoštene trgovine, oni u stvari traže reforme u multilateralnim trgovinskim režimima – koji postaju globalno javno dobro. Kaul i Mendoza smatraju da je javno dobro «globalno» ako se njegove koristi i/ili troškovi dijele između zemalja u različitim regijama, te između sadašnjih i budućih generacija/naraštaja i ako se ne diskriminira niti jedna populacijska sredina. Međunarodno gledano, ne postoji odgovarajuća institucija kao što je država koja bi pružala međunarodno javno dobro, pa u budućem razdoblju zasigurno ostaje daljnje pitanje reforme ponude javnih dobara s obzirom na ekonomsku i političku zbilju u svijetu.

Sandra Krtalić

18.5.2005.